ज.भ.शि.प्र.मंडळाचे,

कला,विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,

शिवाजीनगर, गढी.

बी.ए.तृतीय वर्षे - पेपर - XIII

विषय :- पाश्चात्य साहित्यविचार

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे (सहाय्यक प्राध्यापक)

मराठी विभाग

पाश्चात्य साहित्यविचार

भारतीय साहित्यशास्त्रकाराप्रमाणेच पाश्चिमात्य साहित्यशास्त्रकारांनी काव्याचा विचार करताना काही विशेष गोष्टीवर भर देऊन काव्यलक्षणे सांगण्याचा प्रयत्न केला. त्यांनी साहित्याचा भावनात्मक, कलात्मक, बौध्दिक आणि शैली या तत्वाचा विचार केला. साहित्याच्या स्वरुपाची चर्चा करताना त्यांनी शब्द,अर्थ, रस आणि औचित्य या गुणांना महत्व दिले आहे. याचबरोबर भाव, कल्पना,मनोरंजन, बौध्दिकता, अभिव्यक्ती या साहित्यिक तत्वांची चर्चा केली आहे.

पाश्चात्य साहित्यात काव्यचर्चा विपूल प्रमाणात झालेली असली तरी भारतीय काव्यशास्त्रकारांच्या शरीर आणि आत्मा अशा रुपकाचा आधार न घेता त्यांनी काव्याचे प्राणतत्व बुध्दि, कल्पना, लयतत्व व भावना यांना अधिक प्राधान्य दिले आहे.

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे (सहाय्यक प्राध्यापक) मराठी विभाग

साहित्याच्या व्याख्या

1. प्लेटो :- कला म्हणजे निसर्गाची प्रतिकृती असते आणि त्यातही साहित्य म्हणजे प्रतिकृतीची प्रतिकृती होय.

2. Poetry is the rhythemic creation of beauty

(काव्य म्हणजे सौंदर्याची निर्मिती.)

3. Poetry is the language of the imagination and passion.

(काव्य म्हणजे कल्पना आणि विकार यांची भाषा होय.)

वरील व्याख्याच्या आधारे पाश्चात्य साहित्यशास्त्रकारांनी काव्य लक्षणे सांगितलेली आहेत.

विशेष :-

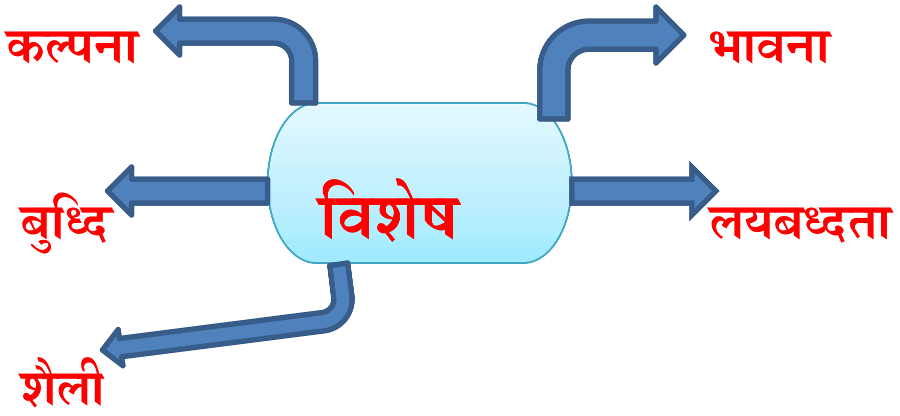

❖ साहित्य प्रयोजने

साहित्याचे नेमके प्रयोजन सांगता येणे कठीण आहे तरी पण साहित्य मीमांसकांनी आपापल्या परीने साहित्याची प्रयोजने सांगण्याचा प्रयत्न केला आहे. लेखक आणि वाचक हे दोन बिंदू साहित्य निर्मितीच्या प्रेरक शक्ती मानल्या जातात. त्या दृष्टिकोनातून साहित्याची प्रयोजने सांगितली आहेत.

1. पलायनवाद
2. स्वप्नरंजन
3. जिज्ञासापूर्ती
4. आत्माविष्कार
5. उद्‍बोधन
6. विरेचन
7. प्रचार

अशा स्वरुपाची प्रयोजने पाश्चात्य साहित्य मीमांसकांनी सांगितली आहेत.

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे (सहाय्यक प्राध्यापक) मराठी विभाग

साहित्य निर्मिती प्रक्रिया

साहित्य निर्मितीचे गुढ अनाकलनीय आहे. साहित्य निर्मितीच्या ज्या प्रेरकशक्ती आहेत त्यामध्ये प्रतिभा या शक्तीला पाश्चात्य साहित्यशास्त्रज्ञांनी मान्यता दिलेली आहे. साहित्यिक कलाकृतीच्या क्षणी आपल्याच धुंदीत असतो. त्यावेळी त्याला कशाचेच भान राहत नाही. कलेशी तो तद्रुप असतो. त्याचवेळी साहित्याची निर्मिती होते. प्रतिभा, स्फूर्ती आणि कामनाशक्ती या तीनही शक्तींच्या उर्जेवर साहित्याची निर्मिती होत असते.

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे (सहाय्यक प्राध्यापक) मराठी विभाग

सिग्मंड फ्राईड

ललित साहित्याच्या निर्मिती प्रक्रियेत सिग्मंड फ्राईड यांचा मानसशास्त्रीय सिध्दांत महत्वाचा मानला जातो. आजवर या सिध्दांतावर विस्तृत चर्चा झाली आहे. त्यांच्या मते, साहित्याची निर्मिती तीन मुद्यांना धरुन होत असते. ती पुढील प्रमाणे.

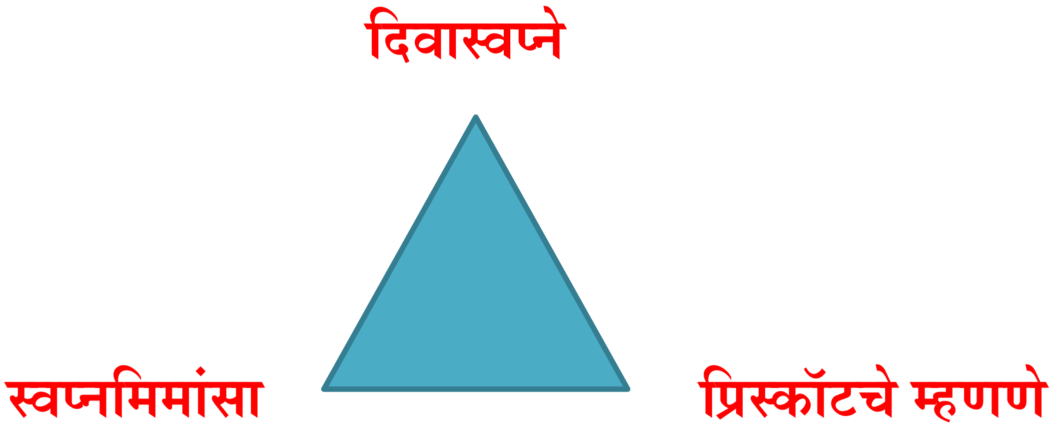

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे (सहाय्यक प्राध्यापक) मराठी विभाग

मार्क्सवादी साहित्यविचार

मार्क्सवादी साहित्यविचाराचे उगमस्थान हे एंगेल्सने मांडलेले साहित्यविषयक विचार आणि मॅक्डोनलचे सुधारणावादी विचार आहेत. परंतु या विचारवंताच्या विचारांत सुस्पष्टता नसल्यामुळे या विचारात मार्क्सने आपले साहित्य विचार मांडलेले आहेत. मार्क्सवादी साहित्याचा प्रभाव परिवर्तनवादी चळवळीवरही पडू लागला. मार्क्सवाद हे जीवनाचे समग्र तत्वज्ञान आहे. पाश्चात्य देशाबरोबरच आपल्या देशावरही यांच्या विचाराचा आणि तत्वज्ञानाचा प्रभाव कोणत्या कारणामुळे पडला ती पुढील प्रमाणे.

1. श्रमिक आणि भांडवलदार यांच्यात तफावत
2. वर्गसंघर्ष
3. वर्णसंघर्ष
4. विषमवादी संस्कृती

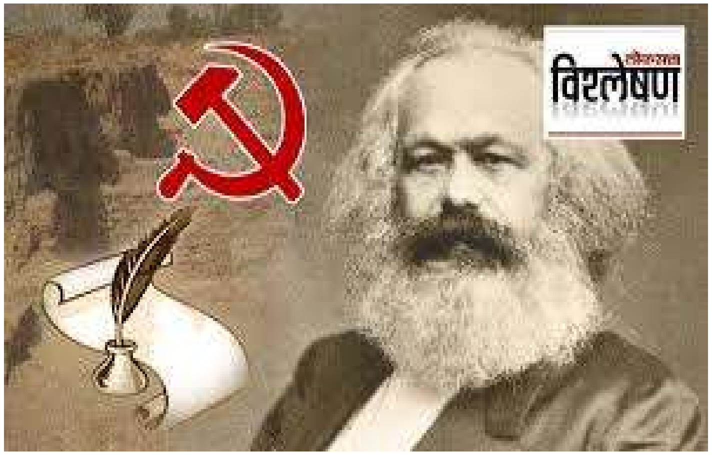

मार्क्सचे साहित्यविषयक विचार :-

साम्यवादी विचारसरणी मार्क्सने आपल्या साहित्य विचारांचा कणा मानली. या विचारसरणीवरच मार्क्सचे साहित्य विचाराचे मानक ठरलेले आहे. काही मुद्यांना धरुन त्यांनी साहित्यविषयक विचार मांडले.

1. शोषणरहित वर्गवहीन समाजरचना
2. सामाजिक बांधिलकीला महत्व
3. सामाजिक वास्तववादाचा पुरस्कार
4. आर्थिक सिध्दांताबरोबरच सामाजिक ज्ञानालाही महत्व दिले.
5. कल्पनेपेक्षा अनुभवाधिष्ठीत ज्ञानाला महत्व दिले.

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे
(सहाय्यक प्राध्यापक) मराठी विभाग

धन्यवाद

प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे

(सहाय्यक प्राध्यापक) मराठी विभाग